

temelj je za življenje nujno potreben, neoprijemljiv in praviloma neviden zrak. Njegova mešanica z različnimi plini, kemijskimi elementi in majhnimi prašnimi delci ustvarja ugodne ali neugodne vonje, dišave ali smrad, s tem pa zadovoljstvo, veselje in dobro počutje ali pa gnus in neugodje. Z zaznavanjem vonja zaznavamo veselje in žalost, delo in zabavo, zdravje in bolezen, dogajanje v prostoru, v tovarni, obrtni delavnici, gostilni, domači kuhinji in spalnici. Vonj opredeljuje posameznika in predmete, skupine in prostor ter določa kulturne, družbene, pravne in gospodarske značilnosti družbe v določenem času in prostoru.

282

Z vonjem in vohalno dediščino se je Mojca Ramšak začela znanstveno ukvarjati v letu 2000, ko se je vključila v interdisciplinarni projekt Odeuropa. V okviru projekta se je izobraževala o vonjavah preteklosti in o smradu kot delu kulturne dediščine, nadalje je spoznala načine dokumentiranja vonjav in pridobila znanja o vonju kot kulturnem fenomenu. Zaposlitev na projektu v Laboratoriju za dediščinsko znanost Fakultete za kemijo in kemijsko tehnologijo Univerze v Ljubljani ji je omogočila interdisciplinarni pristop k raziskovanju vonja in vohalne dediščine, zajem vonjav, njihovo rekonstrukcijo in konzerviranje zgodovinskih vonjev. Nadgradnja zavzetemu raziskovalnemu delu je leta 2023 pridobljen velik temeljni projekt Vonj in nesnovna kulturna dediščina, s katerim širi raziskovalno področje in krog sodelujočih raziskovalcev.

Dr. Mojca Ramšak je slovensko raziskovalno in znanstveno srenjo obogatila z odlično in izjemno temeljno antropološko znanstveno študijo. V njej je utemeljila pomen družbeno in kulturno pogojenih vohalnih zaznav ter kulturno specifičnih značilnosti vonjev, zlasti pa upravičenost obravnave vonja kot nesnovne kulturne dediščine.

Karla Oder

Simona Kuntarič Zupanc, »Aman Iman« – Voda je življenje: Antropološka študija vode v vasi Ašbarū v Maroku. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2023, 144 str.

Monografija etnologinje in kulturne antropologinje Simone Kuntarič Zupanc »Aman Iman« – Voda je življenje: Antropološka študija vode v vasi Ašbarū v Maroku prinaša celovit vpogled v družbene razsežnosti vode v eni izmed maroških ruralnih skupnosti. Avtorica je etnografsko raziskavo zasnovala na šestmesečnem bivanju v vasi Ašbarū in ugotovitve strnila v razpravo o snovnih in nesnovnih vidikih vode v vsakdanjem življenju tamkajšnjega prebivalstva. Osrednja vprašanja vodne infrastrukture in tehnologij, vodnih virov in vodne oskrbe v javnih in zasebnih prostorih uokvirja z vidiki družbenih razmerij, hidrosocialnih dinamik, lokalnih upomenjanj podnebnih sprememb in duhovnih ter religioznih pomenov vode. Naštete tematike tako predstavljajo poglobljeno etnografsko študijo, ki je preplet slikovitih opisov iz terenskega dnevnika, avtorskih fotografij in pričevanj sogovornikov, lastnih ugotovitev in tudi relevantnih antropoloških dognanj o vodi in vodni infrastrukturi.

Avtorica raznolika izhodišča, ki jih predstavi v posameznih poglavjih, spretno poveže z lokalnimi upomenjanjami stanja *makinš alma* – izraza za opisovanje stanja odsotnosti

vode. Ugotavlja, da na pomanjkanje vode poleg podnebnih sprememb, ki daljšajo sušna obdobja, vplivajo čisto konkretne družbene in politične razmere. Količino prejete vode namreč odreja predvsem posameznikov družbeni položaj, ki se na eni strani vzpostavlja skozi sorodstveni sistem, na drugi pa glede na finančne zmožnosti. Patrilinearni sistem dedovanja določa uporabo vode iz podzemnih kanalov *khotare*, po katerih potuje voda od izvira do vaških polj in domov. Drugi način zagotavljanja vodne oskrbe so nadzemni vodni kanali oziroma *segije*, ki niso del dednega, temveč ekonomskega sistema – za večje plačilo je posamezniku odmerjeno večje število ur uporabe vode iz kanala. *Segije*, s katerimi namakajo polja in vrtove, so torej namenje predvsem tistim, ki nimajo dostopa do *khotare*, vseeno pa nadzemni kanali zaradi izhlapevanja ne zagotavljajo kontinuirane preskrbe z vodo. Še en način vodne oskrbe so zasebne vodne črpalke, ki so povezane z zasebnimi vodnjaki in zagotavljajo nemoten dostop do vode.

Kuntarič Zupanc z opisovanjem naštetih vodnih infrastruktur pravzaprav predstavi razmerja med tradicionalno patrilinearno in kolektivno ter sodobno individualno osredinjeno tehnologijo preskrbe z vodo in s tem povezane družbene premene, ki se izražajo predvsem v družbenih neenakostih in dinamikah moči. Pri tem je pomemben poudarek prikaz sodobnega odmikanja od skupnega upravljanja z vodo k individualni zasebni preskrbi z vodo. Avtorica omenja tudi politične aspiracije in projekte, ki v imenu razvoja *khotare* pojmujejo za manj ekonomične in jih nadomeščajo z zasebnimi vodnjaki. Na drugi strani pa politika ne spodbuja majhnih lokalnih ekonomij, temveč privilegira vzpostavljanje tovarn in rudnikov, ki prekomerno izrabljajo podzemne vodne vire in lokalno prebivalstvo silijo, da opušča kmetijsko dejavnost.

Antropološki pogled na vodo avtorici omogoča pomembno in širšo perspektivo, vtakano v vsakdanje življenje posameznikov in skupnosti: odsotnost vode (*makinš alma*) ni le suša in naravna danost, odsotnost vode je družbeno pogojena in povezana z nezadostno vodno infrastrukturo, omejevanjem dostopa do vode, z razmerjem med javnim in zasebnim, kolektivnim in individualnim, s političnimi odločitvami, financiranjem in korporativnimi silnicami. Pri tem avtorica razmišlja s pomočjo dveh analitičnih pojmov: hidrosocialnega cikla, kot ga obravnavata geografa Jamie Linton in Jessica Budds, in hidrosocialnosti, ki ga razvijeta antropologa Franz Krause in Veronika Strang. Hidrosocialnost poudarja, da je voda tvoren in aktiven element odnosov in pomenov v družbi, hidrosocialni cikel pa temelji na ideji, da voda in družba stopata v relacijski odnos, v katerem soustvarjata druga drugo v prostoru in času.

Detajlni opisi različnih načinov dostopanja do vode in njene (u)porabe, ki jih Kuntarič Zupanc misli ob pomoči opisanih pojmov, povežejo zgodovinsko in sodobno družbeno realnost Ašbaruja in vaške skupnosti. Tradicionalne *khotare*, ki naj bi jih po ustnem izročilu lokalnega prebivalstva na tem območju prvi gradili kolonizatorji, so bile še pred nekaj desetletji številčneje, danes pa je zaradi pomankljivega vzdrževanja in majhne količine padavin v uporabi le še ena. Vodne poti mlajša generacija večinoma osmišlja kot dediščino neke preteklosti, ki jo je potrebno ohraniti ne kot prevladujočo tehnologijo za preskrbo z vodo, temveč kot materialni spomin na prednike in njihove prakse upravljanja z vodnimi viri. Sodobni Ašbarū, za katerega sta še iz preteklosti pomembni panogi poljedelstvo in živinoreja, je soočen z intenzivnimi premenami v lokalnih ekonomijah. Nekoč samozadostne kmetije ob pomanjkanju vode prehajajo v

majhne kmetije, kjer proizvajajo le oljčno olje za lastno uporabo, številni prebivalci pa zaposlitev iščejo v večjih vaseh in mestih.

Prvi dve tretjini monografije se torej ukvarjata z vprašanji ašbarujske vodne krajine z osiščem v družbeni organizaciji prebivalstva, okoljskih vplivih, podnebnih spremembah in infrastrukturi. Zadnji del knjige je namenjen religijski in duhovni interpretaciji vode, kar se morda sprva zdi tematika *sui generis*, pa vendar jo avtorica spretno preplete z glavnimi poudarki knjižnega dela, torej infrastrukturo, vodnimi izviri in družbenimi odnosi do vode. Izstopata predvsem dva nadrobna etnografska orisa: prvi se dotika različnih ritualov čiščenja ob smrti, drugi pa obreda (o)čiščenja telesa v *hamamu*. V obeh dogodkih je avtorica zavzemala ne le vlogo opazovalke, temveč tudi aktivne (so) udeleženke, kar se odraža v živem načinu ubesedenja doživetega. Skupna nit ritualov ob umiranju in vsakotedenskega obiskovanja *hamama* je čiščenje: smrt spremlja skrbno čiščenje vseh prostorov doma umirajočega, pri obeh dogodkih pa je velik poudarek na (o) čiščenju telesa z vročo vodo in drgnjenjem kože. Voda torej ni le del zunanjega, javnega življenja, ki je na območju v veliki meri vpeto v kmetovanje in upravljanje z vodo, kar je moška domena, temveč tudi notranjega in zasebnega, ki je na eni strani ritualno in duhovno, na drugi pa zajema vsakodnevna gospodinjska opravila, kar spada v žensko domeno.

284

Monografija je doprinos k razumevanju infrastruktur, pri čemer se avtorica teoretsko naslanja na antropologa Briana Larkina, ki infrastrukture opredeljuje kot materialne objekte in tudi pridružene odnose med ljudmi in predmeti. Kuntarič Zupanc z raziskovanjem podzemnih vodnih poti opozori na nevidne in prostorsko razpršene lastnosti nekaterih infrastruktur, ki sicer popolnoma materializirane in konkretno prostorsko umeščene pogosto ostajajo abstraktne in nevizualizirane. Kot takšne so izoblikovane tudi v določenih domačinskih percepcijah. »Nekateri so si pod tem izrazom [*khotara*] predstavljali vodnjak, drugi podzemno vodno pot, tretji vodni izvir. /.../ Velikokrat sem lahko opazila, kako domačinom niso bile povsem jasne podzemne poti. To se je odražalo v nenehnem preverjanju vode v vodnjakih, iskanju izvirov ipd.,« piše Kuntarič Zupanc o lokalnem razumevanju podzemnih vodnih kanalov. Avtorica z natančnimi etnografskimi opisi, fotografijami in zemljevidi to skrito vodno infrastrukturo simbolno povzdigne iz zemlje in jo jasno opredeli skozi njene materialne in nematerialne (družbene) razsežnosti.

Delo je relevantno tudi s stališča sodobnih družbeno-okoljskih problematik, predvsem podnebnih sprememb. Raziskava namreč razgrinja konkretne partikularnosti soočanja s posledicami podnebnih sprememb v neki skupnosti in se dotika načinov njihovih upomenjanj skozi agrarne dejavnosti in pridruženo upravljanje z vodo. Monografija bo tako zanimivo branje za vsakogar, ki ga zanima širše področje okoljske in ekološke antropologije. Dostopen jezik z živimi in bogatimi etnografskimi opisi pa delo pravzaprav približa vsakemu, ki ga zanimajo dinamike in razmerja, ki jih v vsakdanjem življenju tvorno ustvarjajo posamezniki, skupnosti in voda s pridruženo infrastrukturo in tehnologijo.

Tina Krašovic